

УДК 167/168:141

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.63.19>

НОРМАТИВНА ФУНКЦІЯ ПЛЮРАЛІЗМУ В КРИТИЧНОМУ РАЦІОНАЛІЗМІ КАРЛА ПОППЕРА

Ігор Омельчук

*Хмельницький національний університет,
кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук
вул. Інститутська, 11, 29000, м. Хмельницький, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8817-1573>*

Наталія Семенюк

*Хмельницький національний університет,
кафедра філософії та соціально-гуманітарних наук
вул. Інститутська, 11, 29000, м. Хмельницький, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-6086-0489>*

Михайло Готич

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету,
кафедра управління та адміністрування
вул. Дністровська, 32, 76000, м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3499-917X>*

Статтю присвячено системній інтерпретації та критичному аналізу концепції плюралізму у філософії Карла Поппера з акцентом на її методологічному вимірі та зв'язку з фалібілізмом. Показано, що плюралізм у Поппера постає як відповідь на кризу фундаменталізму, редукціонізму та скептичному релятивізму. У роботі обґрунтовується, що попперівський плюралізм ґрунтується на концепції трьох світів, яка окреслює онтологічні умови існування множинних форм знання та визначає їх взаємодію. Особлива увага приділена третьому світові як сфері об'єктивних змістів, де теорії, аргументи та проблеми співвідносяться незалежно від суб'єктивного досвіду, утворюючи простір конкуренції та критичного обговорення.

На основі аналізу попперівської філософії показано, що методологічний плюралізм є необхідним наслідком фалібілізму та фальсифікаціонізму, оскільки відкритість світу та принципова можливість помилки передбачають множинність конкуруючих моделей пояснення. З'ясовано, що Поппер убачає у фалібілізмі джерело інтелектуальної скромності, яку трактує як етичну та епістемологічну чесноту. Інтелектуальна скромність, на його думку, не тільки забезпечує відкритість до критики, а й становить підґрунтя толерантності та запобіжник проти догматизму. У цьому контексті підкреслюється нормативний вимір попперівської методології, що поєднує ідеї свободи, автономії та поваги до іншого.

У статті також розкрито взаємозв'язок між плюралізмом, людською творчістю та свободою. Попперова концепція індетермінізму та розуміння творчості як процесу спроб й усунення помилок дають змогу розглядати зростання знання як форму самозвільнення через об'єктивні змісти третього світу.

Так, у роботі доведено, що плюралізм у філософії Поппера не зводиться до множинності методів чи теорій, а є засадничою нормою раціонального й етичного мислення. Він формує модель відкритої науки, де критика, конкуренція альтернатив та інтелектуальна скромність забезпечують

поступ знання й утвердження людської свободи. Стаття пропонує розширене прочитання попперівської методології, наголошуючи на її нормативно-етичному змісті та актуальності для сучасних філософських дискусій.

Ключові слова: плюралізм, інтелектуальна скромність, фалібілізм, фальсифікаціонізм, світ 3, фундаменталізм.

Постановка проблеми. Проблема плюралізму є однією із центральних у сучасній філософії. Її актуальність зумовлена кризою фундаменталістських уявлень про єдину «правильну» методологію, зростанням внутрішньої та міждисциплінарної складності сучасної науки та потребою зберегти раціональність у світі ідеологічної поляризації. Плюралізм постає альтернативою як редукціоністському монізму, так і скептичному релятивізму, пропонуючи модель відкритої конкуренції теорій та методів, що сприяє прогресу знання.

У найзагальнішому значенні плюралізм є визнанням і прийняттям різноманітності як засадничої риси людського досвіду та суспільного життя. Політичний, соціальний чи релігійний плюралізм вітає різноманіття цінностей та переконань, які можуть вільно співіснувати й плідно взаємодіяти. Плюралізм – це принцип, який рішуче протиставляє себе монізму, редукціонізму та догматичному універсалізму й стверджує легітимність багатьох рівноправних перспектив.

У контексті філософії та методології науки плюралізм набуває специфічного епістемного забарвлення. Тут він постає як філософський підхід, що обстоює існування кількох різних, рівноправних, відносно незалежних і таких, що не зводяться одна до одної методологічних стратегій. Як зазначають Борис та Ірина Починки, у сфері філософії науки плюралізм «припускає існування конкуруювальних теорій, “картин світу”, дослідницьких програм і парадигм, суперництво між якими сприяє досягненню істини та прогресу науки» [1, с. 381]. Настава на відкриту конкуренцію та взаємну критику альтернатив, а не пошук єдиної «правильної» методології чи остаточної теорії, становить ключову рису плюралізму в царині теоретичного знання й вирізняє його поміж інших епістемологічних «ізмів».

Утвердження плюралізму як методологічного принципу реалізується на тлі поступової кризи фундаменталізму. Скепсис щодо фундаменталізму посилюється зі зміцненням гуманітарно-наукового ідеалу знання та кризою логічного позитивізму. Ґрунтовна й цілеспрямована критика фундаменталізму здійснена представниками критичного раціоналізму, які стали одними з перших, хто послідовно впровадив принципи плюралістичної інтерпретації наукового знання. Ключове значення в цьому процесі мала концепція британсько-австрійського філософа Карла Поппера, відповідно до якої досвід – засіб насамперед не обґрунтування, а радше потенційного спростування (*фальсифікації*) теорії. Зрештою, антифундаменталістська тенденція поступово охопила всі сфери наукового пізнання й утвердила нову методологічну чутливість.

Метою статті є системна інтерпретація та критичний аналіз концепції плюралізму у філософії Карла Поппера, зосереджуючись на її методологічному вимірі та зв'язку з фалібілізмом. Наукова новизна дослідження полягає у введенні та розробці категорії інтелектуальної скромності як фундаментальної епістемологічної норми, що визначає логіку розвитку наукового знання. Доведено, що плюралізм у Поппера є не суто технічним елементом, а становить необхідну умову можливості раціональності, критики та зростання знання. Авторська інтерпретація розширює традиційне прочитання Поппера через акцент на нормативно-етичному змісті його методології.

Виклад основного матеріалу. Центральною постаттю напряму легітимації плюралізму у філософії та методології науки є Поппер, який надав плюралізму онтологічного,

методологічного та соціально-політичного значення. Визнаючи, що справжня системність його підходу виявляється в їх ієрархії та взаємозв'язку, дослідження зосереджується на епістемних механізмах зростання наукового знання, тому ключова увага буде приділена методологічному плюралізму як безпосередньому інструментарію наукової критики. Відповідно онтологічний плюралізм буде розглянутий лише побіжно, як необхідна передумова для виникнення множинності ідей. Натомість детальний аналіз соціально-політичного виміру плюралізму, попри його нерозривний зв'язок з методологією, виноситься за межі цієї статті та може стати предметом окремих розвідок.

У книзі «Об'єктивне знання. Еволюційний підхід» Поппер розглядає тезу про *три світи* як вихідний пункт власної плюралістичної філософії [14, р. 154]. Він припускає, що реальність містить щонайменше три онтологічно різні частини: фізичного світу (світ 1), світу суб'єктивних психічних станів (світ 2) та Третього світу – інтелектуальних утворень. Останній охоплює теорії, їхні логічні взаємозв'язки, аргументи та проблеми, тобто все те, що існує як можливі об'єкти мислення. Водночас, за Поппером, найважливішими елементами Третього світу є *критичні міркування* та *дискусії*, які фіксуються в текстах та наукових публікаціях [14, р. 107].

Поппер не приховує власного реалістичного підходу: він визнає існування фізичного світу та світу свідомості, але також наполягає на реальності автономного Третього світу, який не можна звести до попередніх. [14, р. 107]. Філософ рішуче чинить опір спробам редукувати Третій світ до сукупності мовних чи символічних виразів суб'єктивних станів свідомості або засобів комунікації (світ 2). Наукове знання, на його думку, принципово відрізняється від суб'єктивного знання в значенні «я знаю». Якщо останнє належить до Другого світу, то об'єктивні теорії, проблеми й аргументи існують незалежно від суб'єкта й утворюють самостійну онтологічну сферу (світ 3) [14, р. 108]. Автономність Третього світу, за Поппером, є необхідною умовою об'єктивності наукового знання та критичного раціонального дискурсу.

Узагальнено концепція трьох світів Поппера є спробою окреслити онтологічні умови або інакше простір існування множинних форм знання. Третій світ у цьому підході постає автономною сферою об'єктивних змістів, де теорії та проблеми співвідносяться й взаємодіють незалежно від суб'єктивних (психологічних) станів чи намірів окремих дослідників. Така інтерпретація передбачає плюралістичну модель динаміки наукового розвитку, у якій прогрес забезпечується критичним обговоренням і зіставленням альтернатив, а не простим накопиченням емпіричних фактів.

Водночас Поппер наголошував, що «одна з основних проблем цієї плюралістичної філософії стосується взаємовідносин між трьома її “світами”» [14, р. 155]. Філософ установив злагоджену ієрархію взаємодії, згідно з якою світ 2 є ключовим посередником. Поппер чітко розмежує ці зв'язки: «Перший світ і третій світ не можуть взаємодіяти, окрім як через посередництво другого світу, світу суб'єктивного або особистого досвіду» [14, р. 155]. Таке розуміння множинності не обмежується лише статичною констатацією різноманітності, а створює динамічну й відкриту плюралістичну систему. Це дає змогу уникнути як редукціоністського зведення Третього світу до психічного чи фізичного, так і релятивістського розчинення об'єктивності знання в суб'єктивних переживаннях.

Щоб досягнути нескінченну множину взаємодій між цими світами та всередині кожного з них, «ми повинні бути плюралістами», стверджує Поппер. Це усвідомлення демонструє, що «абстрактні правила та абстрактні ідеї ... здатні рухати гори» [14, рр. 252–253], здійснюючи значні (часто несвідомі) зміни у фізичному світі через посередництво людської свідомості. У цій взаємодії автономних, але не ізольованих світів і полягає, на думку

філософа, сутність плюралізму як живого, творчого й антидогматичного світогляду. У цьому контексті слушною є позиція Б. Починка та І. Починок, що об'єктивною основою такого онтологічного плюралізму є відкритість фізичного світу та властиві йому емерджентні зміни, творення нових форм і стохастичність. Так, структурно-функціональна плюралістичність світу, впроваджена в доктрині Поппера, є підґрунтям як для об'єктивного наукового поступу, так і для реалізації людської свободи й творчості [2, с. 273].

Розглянемо взаємозв'язок між плюралістичним баченням світу Поппера і такими його невід'ємними атрибутами, як творчість та свобода. Категорії свободи й творчості пояснюють, як система Поппера переходить від онтологічної можливості (наявності множинності ідей) до методологічної необхідності (критичного відбору).

Поппер категорично відкидав механістичний погляд, згідно з яким «весь світ – це гігантський механізм, а ми лише крихітні коліщатка...» [14, р. 222], позаяк такий підхід повністю унеможливує творчість. Натомість він обстоює позицію *фізичного індетермінізму*, згідно з якою не всі події у фізичному світі визначені з абсолютною точністю, хоча певна регулярність може зберігатися. Це не заперечує причинності, але визнає можливість винятків у суворій визначеності [14, рр. 226–227]. На думку Поппера, таке бачення світу узгоджується з уявленнями про еволюцію життя як про процес *спроб і усунення помилок* та дає змогу раціонально пояснити появу нових біологічних форм, розвиток знання й «зростання людської свободи» [14, р. 255].

У попперівському розумінні свобода набуває значення *самовизволення шляхом знання* (emancipation through knowledge). Він стверджував, що виключно зростання об'єктивного змісту третього світу здатне звільнити розум від «духовного поневолення» – упереджень, забобонів та помилок [7, р. 138]. Натхненний Кантовим закликом до інтелектуальної зрілості – *Sapere Aude!* (Зважся знати!), – Поппер формулює власну моральну максиму, що виходить за межі епістемології: «Зважся бути вільним і поважай свободу та автономію інших...» [7, рр. 137–138]. Цей заклик, що пов'язує особисту сміливість із повагою до свободи інших, стає етичним вираженням його плюралістичної методології.

Фундаментом методологічного плюралізму Поппера є концепція *фалібілізму* та принцип *фальсифікаціонізму*. Потенціал фалібілізму та фальсифікаціонізму розкривається насамперед у їх протиставленні як верифікаціоністській програмі неопозитивізму, так і будь-яким формам скептичного релятивізму. Загалом, Поппер розглядав інтелектуальний і моральний релятивізм як основну загрозу раціональності, називаючи його «головною хворобою філософії нашого часу» [8, р. 485]. Під релятивізмом він розумів концепцію, згідно з якою вибір між конкуруючими теоріями є довільним, оскільки не існує об'єктивної істини або критеріїв, що допомагали б наблизитися до неї.

На противагу релятивізму Поппер наголошував, що будь-яке наукове знання має гіпотетичну природу, проте ця характеристика не повинна тлумачитися як його виправдання. Визнання помилковості знання не означає відмови від прагнення до істини. Як він зазначав, «поняття омани передбачає поняття істини як зразка, якого ми, втім, можемо не досягти» [8, р. 491]. Так, істина залишається необхідним орієнтиром, навіть якщо ми ніколи не можемо бути цілком певні в її досягненні.

Попперівська методологія науки логічно веде до плюралізму. Якщо світ відкритий, не містить гарантованих істин і допускає помилковість будь-якої теорії, тоді множинність пояснювальних моделей не лише можлива, а й необхідна. У такий спосіб фалібілізм і фальсифікаціонізм окреслюють об'єктивний характер прогресу: теорія може бути кращою за іншу, якщо вона витримує суворіші спроби спростування. Інакше кажучи, за умов радикальної відкритості неможливо передбачити, яка саме з конкуруючих теорій

виявиться продуктивною. Тому конкуренція гіпотез є природним і необхідним станом наукового розвитку. Водночас Поппер підкреслював, що наукові теорії потрібно розглядати критично та активно перевіряти. Він писав: «Ми будемо вітати фальсифікувальні експерименти як наш успіх, оскільки вони відкривають нам нові шляхи проникнення у світ нового досвіду» [12, р. 60].

Цей принцип має не лише методологічний, а й виразно етичний вимір, він постає як епістемологічна чеснота – *інтелектуальна скромність* (intellectual modesty) [10, pp. 32, 40; 13, pp. 190, 196]. У подальшій рецепції попперівської думки ця категорія переважно зберігається саме в авторській термінології як *інтелектуальна скромність* [4; 6], хоча в сучасній літературі нерідко вживають і близькі поняття – *епістемічна скромність* (epistemic modesty) [3] або *епістемологічна смиренність* (epistemological humility) [5]. Так, фалібілізм у Поппера не зводиться до суто технічного твердження про гіпотетичний характер знання та можливість його спростування: він становить джерело інтелектуальної скромності, що має далекосяжні методологічні, етичні та соціально-політичні наслідки.

Упродовж усієї своєї творчості Поппер незмінно підкреслював скромний характер пізнавальної діяльності та принципову гіпотетичність наукового знання. Наука, за Поппером, є нескінченним процесом критичного випробування, адже «гра науки фактично не має кінця», і дослідник, який вважає певні твердження остаточними та такими, що «не потребують подальших підтверджень», фактично «вибуває з гри» [12, р. 32]. Фалібілістський підхід безпосередньо поєднується з інтелектуальною скромністю, що позначається у визнанні принципової можливості власної помилки: «Я можу помилятися, а ви можете мати рацію, і спільним зусиллям ми можемо наблизитися до істини» [11, р. 431]. Поппер наголошує, що ігнорування потенційної помилки веде до догматизму: дослідник, який вважає себе носієм остаточного й непохибного знання, неминуче схильний до упередженості й несприйняття критики. Переконання у володінні «Істиною» породжує нетерпимість, тоді як усвідомлення власної недосконалості сприяє толерантності [13, р. 200–202].

Критичний раціоналізм Поппера постає як методологія, що поєднує прагнення до істини з постійною готовністю визнати власну обмеженість, – настановою, яку сам філософ окреслював як «сократівську скромність», тобто проникливість людини, яка знає, як мало вона знає [9, р. 185]. У цьому контексті плюралізм відіграє роль необхідної умови відкритого пошуку, де множинність підходів і критична взаємодія між ними уможливають поступ знання.

Висновки. Аналіз концепції плюралізму у філософії Карла Поппера дає змогу стверджувати, що плюралізм у його методології не є периферійним або суто технічним елементом, а становить фундаментальну умову можливості раціональності, критики та зростання наукового знання. Попперівська інтерпретація плюралізму ґрунтується на концепції трьох світів, яка задає онтологічний простір існування множинних форм знання та відкриває можливість автономної взаємодії теорій, аргументів і проблем. Такий підхід створює динамічну модель розвитку науки, де прогрес забезпечується конкуренцією альтернатив та критичним обговоренням, а не накопиченням фактів чи утвердженням єдиної правильної методології.

Фундаментом методологічного плюралізму Поппера є фалібілізм і принцип фальсифікаціонізму, що виражають гіпотетичний характер знання та його принципову відкритість до спростування. Ці положення формують фундамент для інтелектуальної скромності, яку Поппер послідовно трактує як епістемологічну чесноту та передумову толерантності. Визнання можливості власної помилки й відкритість до критики перетворюються в нього на моральний імператив, що протистоїть догматизму й релятивістському нігілізму.

Узагальнюючи, плюралістичний підхід Поппера поєднує онтологічну відкритість світу, творчий характер людської діяльності та нормативно-етичний вимір свободи. Він демонструє, що плюралізм є не лише структурною характеристикою наукового знання, а й передумовою особистої автономії, відповідальності та взаємної поваги. У такому сенсі методологічний плюралізм Поппера формує світогляд, зорієнтований на відкритість, критичність і людську свободу, залишаючись актуальною платформою для сучасних дискусій у філософії науки.

Список використаної літератури

1. Починок Б. В., Починок І. Б. Вступ до філософії гуманітарних наук : підручник. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012. 384 с.
2. Починок Б. В., Починок І.Б . Позитивізм і постпозитивізм : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. 300 с.
3. Слей Ш. Як теорія фальсифікації Карла Поппера сприяла підйому неолібералізму. *Спільне. Commons* / Переклав Павло Шопін. URL: <https://commons.com.ua/ru/yak-teoriya-falsifikaciyi-karla-poppera-spriyala-pidjomu-neoliberalizmu/> (дата звернення: 28.11.2025).
4. Artigas M. The Ethical Roots of Karl Popper's Epistemology. *Acta Philosophica*, 1998, vol. 7, № 2. Pp. 197–233.
5. Friedman S. Popper, Ignorance, and the Emptiness of Fallibilism. *Routledge International Handbook of Ignorance Studies* / Edited by Matthias Gross and Linsey McGoey, New York ; London : Routledge. 2015. P. 44–52;
6. Koertge N. The Moral Underpinnings of Popper's Philosophy. *Rethinking Popper* / Zuzana Parusniková & Robert S. Cohen (eds.), Springer. 2009. Pp. 323–338.
7. Popper K. Emancipation through knowledge. *In Search of a Better World* / Translated by Laura J. Bennett. London : Routledge. 1994. Pp. 137–150.
8. Popper K. Facts, Standards, and Truth : A Further Criticism of Relativism. Addenda, I. *The Open Society and Its Enemies*. Princeton University Press. 2013. Pp. 485–510.
9. Popper K. How I see philosophy (Stolen from Fritz Waismann and from one of the first men to land on the moon). *In Search of a Better World* / Translated by Laura J. Bennett. London : Routledge. 1994. Pp. 173–187.
10. Popper K. On knowledge and ignorance. *In Search of a Better World* / Translated by Laura J. Bennett. London : Routledge. 1994. Pp. 30–43.
11. Popper K. *The Open Society and Its Enemies*. Princeton University Press. 2013. 755 p.
12. Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. New York ; London : Routledge. 2002. 513 p.
13. Popper K. Toleration and intellectual responsibility (Stolen from Xenophanes and from Voltaire). *In Search of a Better World* / Translated by Laura J. Bennett. London : Routledge. 1994. Pp. 188–203.
14. Popper, Karl R. *Objective Knowledge : An Evolutionary Approach*. Clarendon Press, 1979. 395 p.

THE NORMATIVE FUNCTION OF PLURALISM IN KARL POPPER'S CRITICAL RATIONALISM

Ihor Omelchuk

*Khmelnitskyi National University,
Department of Philosophy and Social and Humanities,
Instytutska St., 11, 29000, Khmelnytskyi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8817-1573>*

Natalia Semeniuk

*Khmelnitskyi National University,
Department of Philosophy and Social and Humanities,
Instytutska St., 11, 29000, Khmelnytskyi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6086-0489>*

Mykhailo Hotych

*Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management
of the Western Ukrainian National University,
Department of Management and Administration,
Dnistrovska St., 32, 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3499-917X>*

The article is devoted to a systematic interpretation and critical analysis of the concept of pluralism in Karl Popper's philosophy, with an emphasis on its methodological dimension and its connection to fallibilism. It is shown that Popper's pluralism emerges as a response to the crisis of fundamentalism, reductionism, and skeptical relativism. The article argues that Popper's pluralism is grounded in the concept of the three worlds, which outlines the ontological conditions for the existence of multiple forms of knowledge and determines their interaction. Particular attention is given to the third world as the realm of objective contents, where theories, arguments, and problems correlate independently of subjective experience, creating a space of competition and critical discussion.

Based on an analysis of Popper's philosophy, it is demonstrated that methodological pluralism is a necessary consequence of fallibilism and falsificationism, since the openness of the world and the fundamental possibility of error presuppose a multiplicity of competing explanatory models. It is shown that Popper views fallibilism as the source of intellectual modesty, which he interprets as both an ethical and epistemological virtue. Intellectual modesty, in his view, not only ensures openness to criticism but also serves as the foundation of tolerance and a safeguard against dogmatism. In this context, the normative dimension of Popper's methodology is emphasized, integrating the ideas of freedom, autonomy, and respect for the other.

The article also reveals the interrelation between pluralism, human creativity, and freedom. Popper's conception of indeterminism and his understanding of creativity as a process of trial and error allow knowledge growth to be interpreted as a form of self-liberation through the objective contents of the third world.

Thus, the article demonstrates that pluralism in Popper's philosophy is not reducible to a mere multiplicity of methods or theories, but constitutes a fundamental norm of rational and ethical thinking. It forms a model of open science in which criticism, the competition of alternatives, and intellectual modesty ensure the advancement of knowledge and the affirmation of human freedom. The article offers an expanded reading of Popper's methodology, emphasizing its normative-ethical content and its relevance for contemporary philosophical debates.

Key words: pluralism, intellectual modesty, fallibilism, falsificationism, world 3, fundamentalism.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025